

Peter Suber : *A very brief Introduction to Open Access*

Open Access (OA) literatura /volně přístupná literatura/ je digitální, on-line, zdarma, většiny copyrightových a licenčních restrikcí prostá. Umožňuje to internet a souhlas autora a držitele copyrightových práv.

V mnoha oborech vědecké časopisy autorům nic neplatí, pak mohou dát souhlas s volným přístupem aniž by to znamenalo ztrátu příjmu. V tomto ohledu vědci a badatelé jsou v odlišné situaci od hudebníků a filmových tvůrců, takže kontroverzní debaty o OA (volném přístupu) se do oblasti vědecké literatury nepřenášejí.

OA je zcela slučitelný s recenzním procesem, všechny hlavní OA iniciativy též trvají na důležitosti recenzních posouzení. Nejen autoři článků periodik, ale i většina vydavatelů recenzenty podporuje.

Ani OA literatura není vydávána beznákladově, i když vydávání přijde levněji než u obchodního vydavatele. Otázka nestojí tak zda vědecká literatura může být pořizována zdarma, ale tak, zda jsou jiné, lepší způsoby placení účtů než zpoplatněním čtenářů nebo vytvářením přístupových bariér. Obchodní modely placení oněch účtů závisí na způsobu doručování OA dokumentů.

Existují dva primární prostředky jak vědeckým článkům vtisknout charakter volné šířitelnosti: OA archivy a OA periodika.

- **OA archivy** nebo **úložiště** neprovádějí žádný recenzní proces, ale jednoduše přechovávají obsah uložených dokumentů zdarma pro celý svět. Mohou obsahovat nerecenzované předtisky, recenzované konečné tisky nebo obojí. Archivy mohou náležet institucím, jako univerzitám a laboratořím nebo disciplinám, jako fyzice a ekonomice. Autoři mohou archivovat své předtisky bez jakéhokoli svolení někoho jiného a většina časopisů dovoluje archivovat konečné znění článků po otištění. Pokud jsou archivy kompatibilní se sběrným systémem metadat *Open Archive Initiative* (Iniciativy otevřených archivů), mohou je uživatelé využívat a nacházet obsah aniž by věděli, kde archivy jsou a co ještě obsahují. Nyní existuje volně a zdarma využitelný software určený ke zřizování a údržbě s OAI slučitelných archivů. Náklady na takový archiv jsou nicotné: nějaký prostor na serveru a zlomek pracovního času technika.
- **OA periodika** jsou plně recenzována a prověřený obsah je poté k dispozici zdarma celému světu. Náklady na ně tvoří recenze, příprava rukopisu, prostor na serveru. OA časopisy hradí své náklady téměř stejně jako to dělá rozhlas a televize; ti, kdo mají zájem na rozšiřování jejich obsahu platí výrobní náklady předem, takže přístup pro každého, kdo má správné technické vybavení může být bezplatný. V praxi to někdy znamená, že časopisy jsou dotovány univerzitami nebo vědeckými společnostmi. Jindy časopisy vybírají částky na krytí výrobních nákladů od autorů případně jejich sponzorů (zaměstnavatelů, grantových agentur) a to při přejímání článků. V případě platební neschopnosti autorů bývají obvykle tyto platby prominuty. OA časopisy, dotované institucemi, žádné poplatky většinou nevybírají. OA časopisy mohou být dotovány menšími částkami tehdy, mají-li vyšší příjem z jiných předplácených titulů, inzerce, placených příloh či zvláštních čísel a dodatků, nebo dalších služeb. Někteří OA vydavatelé poskytují slevy nebo zcela všem výzkumným pracovníkům platby promíjejí, pokud instituce zaplatí celoroční členství. Další a další způsoby placení výrobních nákladů se objevují téměř denně; existuje mnoho prostoru pro tvořivost.

Další úvod do problematiky s uvedením funkčních odkazů k dalšímu studiu lze najít pod záhlavím Open Access Overview, <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm> .

